

LBRIS | We know
books
HELMUT UHLIG

DRUMUL MĂTĂSII

Cultura universală antică între China și Roma

**Traducere din limba germană de
MAGDA PETCULESCU**

Editura SAECULUM I.O.

București – 2018

Cuprins

Drumurile mătăsii – arterele vitale ale începutului comerțului Est-Vest	5
Un vierme face istorie	13
Mătasea – un atribut al bogăției și al puterii	20
China – punctul central al Pământului	25
Expedițiile lui Chang K'ien	33
Puncte de sprijin în Occident: ia naștere primul drum al mătăsii	41
Traseul drumurilor mătăsii și urmele lor arheologice	48
Relatările lui Herodot despre sciți și granițele estice ale Pământului	58
Alexandru cel Mare și drumurile comerciale ale lumii helenistice	70
Mătase pentru Roma	77
Asia Centrală și criza din timpul dinastiei Han	85
Si-yü-tschuan – cel mai vechi ghid turistic al omenirii	100

Celălalt drum al mătășii: calea maritimă spre India	105
Negustori, marinari și pirați	114
Yüeh-chih fondează un imperiu mondial	126
Religia exportată pe drumul mătășii: budismul în Asia Centrală și în China	134
Arta Gandhara – un produs cultural al drumurilor mătășii	145
Dun Huang – avanpost chinez la capătul lumii	150
Drumul prin Valea Tarimului și lacul mișcător	160
Traficanta de rang împărătesc cu coconul viermelui de mătase	173
Yarkhoto și Chotscho – orașe strălucitoare în oaza Turfan	181
Kutscha – rezidență princiară și oraș mănăstiresc la poalele munților Tian Shan	196
Comerț și religie – constante ale unor vremuri haotice	216
Drumurile mătășii: călătorie în țări îndepărtate și pelerinaj	221
În caravanseraiuri se întâlnesc budiști, maniheiști și creștini	228
De-a lungul drumurilor mătășii ia naștere o mare putere – cea a turcilor	237
Din Kashgar prin Pamir spre Afganistan și Pakistan	243

Țara celor o mie de orașe	250
Palmyra – regina deșertului	255
Pătrunderea islamului în lumea drumurilor mătăsii	259
Europa descoperă vechiul drum al mătăsii: de la Marco Polo la Sven Hedin	265
Postfață. Autorul aduce mulțumiri	270
Bibliografie	272

Petra, în Iordania de astăzi,
a fost unul din importantele bastioane romane pe drumul mătăsii.

Drumurile mătăsii – artere vitale la începutul comerțului Est-Vest

Unul din marile mistere ale istoriei universale continuă să fie întrebarea legată de cele mai vechi contacte ale Occidentului cu Orientul. Chiar dacă în conștiința europeană până la istoria mileniului nostru ea este concepută cu precădere una a Occidentului, totuși tendința de expansiune colonială a europenilor a trezit de foarte devreme interesul pentru alte continente. Ceea ce am considerat noi, occidentalii, o mare dimensiune istorică, acolo era văzut ca o frumusețe exotică. Abia în secolul al XIX-lea oamenii de știință europeni – deseori cu efort – au început să se dedice unor lumi străine.

Drept urmare, orizontul european s-a lărgit continuu, iar după finele celui de al doilea război mondial s-au format noțiuni precum istorie universală și evenimente universale, care au făcut să nu mai poată fi acceptată ideea europeană a viziunii izolate a fenomenelor politice, economice sau general omenești. Și totuși arheologilor și istoricilor le este deseori dificil să stabilească interferențe reciproce. Evenimentele petrecute în Europa continuă să fie privite cu prioritate și consemnarea legăturilor se face în majoritate prin prismă occidentală. Faptul că există o asemenea concepție se datorează tendinței expansioniste, care a vizat nu numai supunerea unor mari părți ale Africii, ale celor două Americi și Australiei, ci și – și aceasta cu mult mai devreme – a puternicului vecin Asia.

Chiar dacă perioada colonizării multor țări asiatice a fost un eveniment istoric târziu, nu trebuie să uităm campania lui Alexandru cel Mare până la granițele Indiei: prima tentativă europeană de expansiune. Ecoul ei a dăinuit timp de secole în politică, artă și literatură și a făcut școală la cei care s-au extins mai târziu și au învățat popoarele străine să se teamă și să se supună.

Tocmai relațiile european-asiatice reprezintă un caz deloc simplu de supunere și oprimare; mai mult, de la Alexandru ele sunt marcate – drept consecință – secole de-a rândul de lupte pentru putere, înaintări și retrageri, influențe politice și culturale, relații comerciale reciproce și nenumărate mișcări religioase. Aceasta face ca ele să fie deosebit de interesante, dar îngreunează prezentarea lor.

Războiul și comerțul au decis o latură a evoluției mondiale, cultura și religia cealaltă latură. Este surprinzător de evident în cazul raportului euro-asiatic.

Conflictele și luptele au zguduit și nimicit regiuni întregi între Marea Mediterană și Orientul Îndepărtat ca în niciun alt teritoriu de pe planetă. La fel este și în zilele noastre. Pe de altă parte, Asia este continentul cu cele mai vechi drumuri comerciale, pe care nu s-au transportat numai mărfuri, ci și valori spirituale imense, idei artistice, religii rivale. Aceasta face ca acea lume dintre bătrânul Occident și Orientul Îndepărtat să fie unul din teritoriile cele mai fascinante, mai bogate în evenimente, cele mai vechi legături datorându-se comerțului.

Încă din secolele precreștine, da, încă înainte de Alexandru, existau relații comerciale între popoarele spațiului mediteranean cu India și China. Potrivit concepției noastre, o anumită marfă de export a fost imboldul acestor relații comerciale: mătasea chinezească.

Oricine a auzit măcar o dată noțiunea de „drumul mătăsii“, majoritatea, probabil, fără a-și putea închipui ceva concret în acest

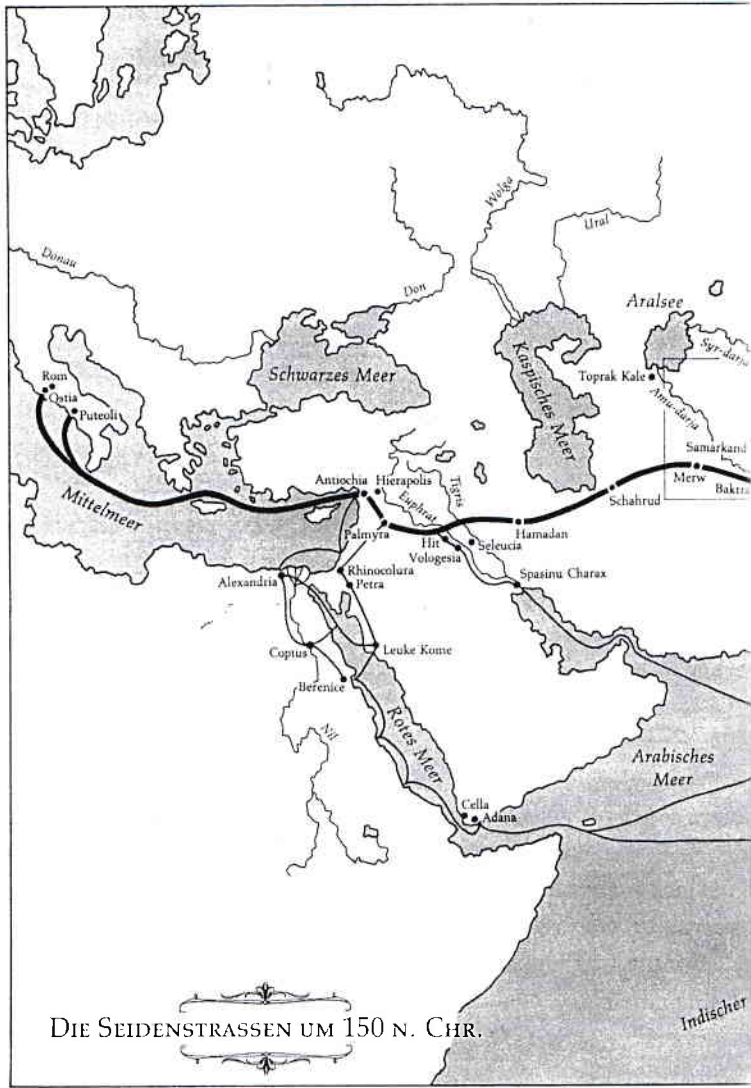
sens. Este un drum străvechi, care leagă China de estul Mediteranei? Sunt mai multe drumuri? În această carte dorim să găsim un răspuns la această întrebare și să urmărim istoria tumultuoasă.

Noțiunea „drumul mătăsii“ este veche de circa un secol. Marele geograf și geolog german Ferdinand baron von Richthofen a fost cel care a impus-o în volumul introductiv al operei sale despre China; a fost primul om de știință care a prezentat vestul Chinei pe baza expedițiilor proprii.

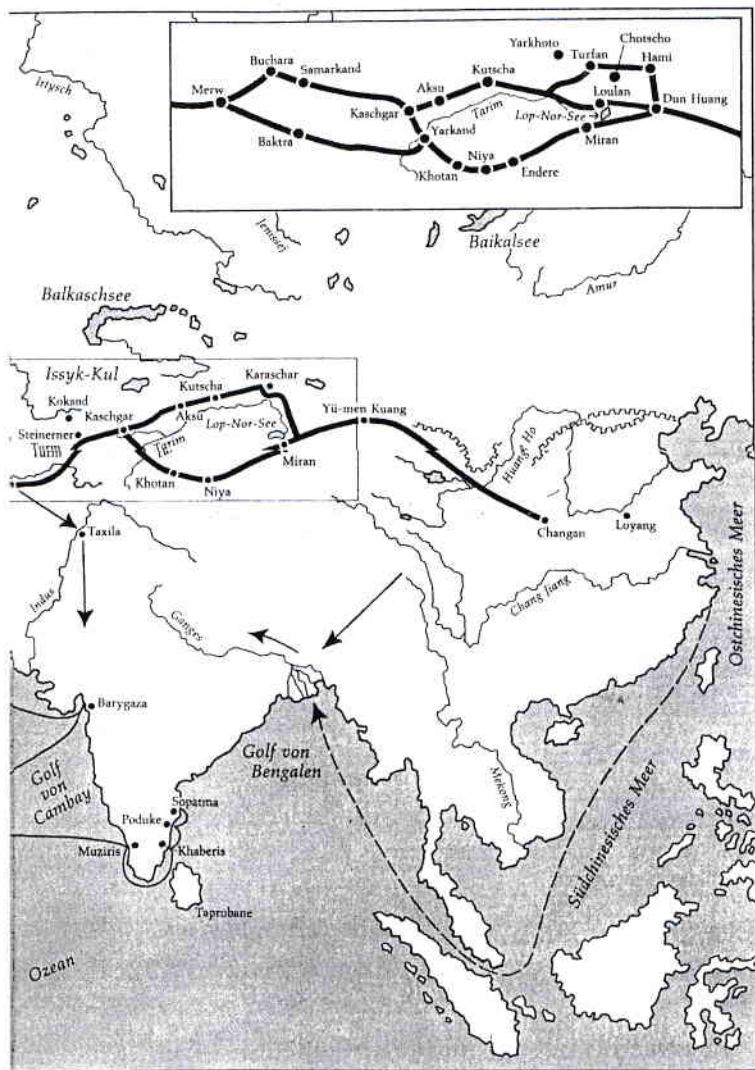
De atunci noțiunea „drumurile mătăsii“ este folosită de oricine vorbește de relațiile milenare comerciale dintre Imperiul de Mijloc și Occident. Când folosesc aici pluralul – drumurile mătăsii – o fac deoarece știm că nu a existat un singur drum al mătăsii, ci o rețea de drumuri între Est și Vest, ca și între Nord și Sud, un fel de sistem de coordonate cu legături multilaterale între orașe, state și popoare, ce serveau comerțului pașnic, deseori însă și uzului de forță cel mai atroce.

Mai ales în timpurile mai târzii, ele au fost căile misionarilor religioși, ale preoților și călugărilor, ale meșteșugarilor, ale artiștilor și ale primilor cercetători, plecați în cercetare, dar pe vremea aceea nu purtau un asemenea nume. Plecau adesea din însărcinarea împăraților, principilor sau stăpânilor comerciali. Scrierile lor ne oferă cele mai vechi informații despre drumurile mătăsii – despre oamenii, care mergeau pe ele și locuiau acolo, ridicând caravanseraiuri și orașe, pe alocuri au mai rămas ruinele lor. Aceasta este valabil mai ales pentru rutele sudice, care au însemnat o circulație intensă până acum vreo mie de ani. Aceste rute sudice au devenit unele comerciale.

Cu totul altfel este în nord, în ținuturile dintre Mongolia, Siberia și stepele Rusiei asiatice, care continuă prin câmpiile ucrainiene până în Ungaria și Polonia. Pe ele a avut loc mișcarea Vest-Est și Est-Vest cu mijlocul de locomoție cel mai rapid de-a lungul secolelor și cel mai vechi și sigur mijloc de transport: calul.

Drumurile mătăsiî în

jurul anului 150 d. Chr.

Pentru studiul istoriei străvechi continuă să fie o problemă în a stabili mișcările popoarelor în acest spațiu și în a defini direcția lor. Nici până astăzi nu știm unde au locuit inițial sciții, descriși atât de amănunțit de Herodot. Teritoriul lor de răspândire ca nomazi se întindea din spațiul de la nordul Mării Negre până în Munții Altai, extins de-a lungul graniței ruso-chineze.

Aceasta din cauza parcurgerii cu ușurință a unor spații atât de întinse, ca de pildă pentru huni, pe care îi cunoaștem la chinezi ca hiung-nu. Mai târziu același lucru l-au făcut mongolii, pătrunzând cu armate uriașe până în inima Europei. Acești războinici, crescuți pe cai, au fost văzuți din cele mai vechi timpuri ca niște demoni cu putere supraomenească și o viteză nemaîntâlnită. În legendele grecești ei apar ca centauri; ființe înarmate – jumătate cal, jumătate om – care își au originea cu siguranță în cei mai vechi războinici nomazi.

Deci, migrația popoarelor în nordul asiatic a fost determinată de la început de nesiguranța continuă a vieții de nomad. Necesitatea de a găsi mereu noi pășuni pentru cai a fost motorul continuu al acestei dinamici, care a imprimat caracterul și existența nomazilor.

Din ciocnirile continue cu localnicii – în est cu țărani chinezi, în vest cu coloniștii și constructorii orașelor din Mesopotamia și Siria – a apărut acea proverbială agresivitate a nomazilor, care își găsește expresia istorică cea mai caracteristică în atrocitățile hunilor, dar și ale mongolilor.

O lume deschisă, cu bogății la care se putea ajunge ușor a făcut să apară la anumite popoare nomade mentalitatea de prădători. Furtul și prădăciunile nu se făceau numai din pură distracție și plăcerea de a face uz de forță, ci în majoritate din cauza înaintării populației sedentare, care viza terenuri să le cultive și limita astfel spațiul vital al nomazilor, aceste triburi își vedeau existența lor amenințată.

Aici devine clară diferența dintre cele două forme de viață,

este expresia luptei pentru existență, care pentru nomazi a durat până târziu. Acest mod de viață pare să fi încetat să mai existe abia în secolul al XX-lea, chiar dacă condițiile naturale din deșert și stepă au pus tot felul de impedimente, aproape de nedepășit, pentru ca nomazii să-și găsească un loc sigur de viață.

Ca purtători ai unei culturi străvechi, nomazii au contribuit mult la ceea ce noi numim astăzi stilul de viață central și nord-asiatic; le admirăm creațiile și în parte am început să le folosim. Dintre ele fac parte multiplele feluri de a lucra covoare și chilimuri, ca și vase din metal și bijuterii făcute cu finețe.

Din timpurile precreștine datează acele cataramă ale curelelor din aur sau bronz, ornamentații din metal, dârlogi și alte părți din harnașamentul cailor, făcute de cimerieni și sciți.

Nu există nici o îndoială că încă din vremurile străvechi se făcea comerț și cu aceste obiecte de uz cotidian și de o rară frumusețe. Poate că aici avem de a face cu cele mai vechi forme ale unei acționări la scară mare care ar putea fi comparată doar cu lumea egipteano-mesopotamiană, cu legăturile ei comerciale până în India, atestabile încă din mileniul al III-lea î. Chr.

Popoarele turcice, mongole și tungușe, dar și indoeuropenii, mai ales de origine iraniană, au parcurs sistemul foarte întins al stepelor dintre Gobi și Balcani, l-au cucerit, l-au pierdut din nou, reocupându-l. Au fost vremuri nesigure, procese istorice ce aproape nu se pot reconstitui, petrecute în acest spațiu; nouă ne-au rămas numai ruinele vechilor orașe, numai morminte, care atestă cultura acestor popoare și triburi aflate veșnic în mișcare.

S-ar putea ca strămoșii popoarelor turcice, precum și mongolii și tungușii să fi trăit în cele mai vechi timpuri în Nord-estul Asiei, în ținuturile aride ale Siberiei de est din apropierea Oceanului Înghețat de Nord, de unde au fost alungați din cauza înrăutățirii continue a condițiilor de viață. S-au îndreptat spre sud și vest. A apărut astfel „drumul eurasiatic“, cum a scris René Grousset despre popoarele din stepa asiatică și care denumeste drumul nordic al nomazilor.

Deja în prima fază a erei de piatră – paleolitic – au existat legături în acest spațiu, ce duceau din Pirinei până în Siberia. La Krasnoiarsk – pe cursul superior al Ieniseiului – a fost găsită de pildă, o statueta de femeie din perioada Aurignac; Teilhard de Chardin, vestitul descoperitor al oamenilor-Peking a găsit, în lutul din nordul Gansu urme Aurignac, din care se poate conchide existența unor legături culturale cuprinzând cam jumătate din planeta noastră și anume încă din epoca de piatră.

În neolitic drumul prin stepă devine unul clar comercial. Obiectele din ceramică erau duse din Asia Mică spre China, unde influențau producția proprie de ceramică. Era un du-te vino pe acest drum, niciodată pașnic, dar niciodată închis, un drum al nomazilor în primul rând și apoi unul comercial. Deoarece oriunde plecau, oamenii luau cu ei obiecte – fie ale lor, fie ca bun de schimb pentru vremuri rele. Trebuie să vedem în cuvântul comerț, în sens străvechi și ceva foarte necesar, specific existenței nomade.

Aici apare deosebirea dintre ruta nordică, ca un fel de cale de migrare a popoarelor nomade și cea sudică a caravanelor, care trece prin ținuturi aride, ca de pildă deșertul din valea Tarimului, unde nu puteau trăi nici măcar nomazii. A fost bătătorită numai pentru comerț și a existat ca drum comercial peste o mie de ani. Ambele căi, cea nordică și cea sudică, au ceva comun: să păstreze legătura, neîntreruptă niciodată total, dar mereu periclitată, dintre două culturi universale, pe drumul ce trecea prin ținuturi străine, prin zone aride, pline de pericole – cea chineză și cea occidentală.

Chiar dacă mătasea era unul din produsele, ce se transportau pe aceste drumuri între Est și Vest, între Nord și Sud, într-o singură direcție, importanța țesăturilor din mătase a făcut ca aceste drumuri să ne facă să vorbim de drumul mătăsii. Mătasea – un lux legendar de o valoare inestimabilă – în Roma se cântărea în aur – este cea căreia îi dedicăm primul capitol al acestei cărți.

Un vierme face istorie

Una din problemele istoriografiei moderne este aceea că până acum câteva decenii, istoria universală a fost cercetată și interpretată numai de europeni și americani. Aceasta înseamnă că majoritatea referirilor la istoria neeuropeană sunt văzute prin prisma istoricilor occidentali.

Deosebit de grav este modul în care a fost privită istoria chinezilor. Inițial textele *Shu-king* – carte canonică – au fost considerate a fi cele mai vechi atestări documentare și o istorie conținând nume de suverani ai acestui pământ. Când, pe măsura unor noi descoperiri arheologice, au început să apară dubii legate de veridicitatea istorică a scrierilor *Shu-king*, superficialitatea spiritelor raționaliste a făcut posibilă și alte interpretări care deveniseră pure speculații. Oameni importanți de știință au omis că ei înșiși au contribuit la aceasta prin greșeli de traducere și punerea pe plan de egalitate a unor fapte istorice, dând naștere la concluzii greșite.

Astfel, vestitul sinolog englez Legge a tradus semnul *ti*, care inițial însemna zeitatea supremă, cu *emperor* (împărat – nota trad.) ceea ce a condus în sinologia germană la teza că zeii au fost primii cinci împărați ai Chinei, jucând un rol important în istoriografia chineză.

Unul din suverani, Huang-ti – împăratul galben – ar fi domnit nici mai mult, nici mai puțin de trei sute de ani în mileniul al III-lea î. Chr.; el este pus în legătură cu descoperirea meșteșugului de a țese mătasea. Soția lui, Si-ling-shi – în alte legende este fiica sa – este socotită prima care a țesut mătase.

În timpul unei plimbări prin grădinile imperiale ea a observat un vierme de mătase, care își făcea coconul. Atunci i-a venit ideea că firul, pe care viermele îl înfășura în jurul său, ar putea fi folosit de om pentru ceva mai bun, decât cuibul unui vierme. A încercat și a avut succes. Primele fire din mătase au însemnat începutul unui important capitol din istoria, încă tânără, a economiei.

Când citim această legendă, ne vine să credem, asemenea sinologilor din trecut, că imperiul chinez exista deja în urmă cu cinci mii de ani. Ideea este la fel de falsă ca și teza, mult răspândită altădată, despre unitatea culturii chineze.

Importantul sinolog Wolfram Eberhard a evidențiat clar în mai multe cărți că, de fapt, cultura chineză, conturată pentru prima oară în cel de al treilea mileniu î. Chr. sub împăratul Shi-huang-ti, constă din numeroase culturi locale și marginale de pe actualul teritoriu chinez.

Recunoaștem acest lucru și din apariția fiecărei legende pe aceeași temă și totuși cu subiecte atât de diferite. Astfel Wolfram Eberhard menționează o variantă referitoare la povestea de mai sus a obținerii mătăsii, găsită de el în cultura timpurie Pa din actuala provincie Szechuan. În ea, apariția țesutului din mătase este pusă în legătură cu regii țării Shu. Unul din acești regi – Tsan-tsung, ceea ce înseamnă oarecum desigur de viermi de mătase – este socotit un rege apărut dintr-un cocon de vierme de mătase. Aceasta atestă importanța acordată viermelui de mătase și a produselor derivate din el din cele mai vechi timpuri.

Același nume cu acest rege îl are un străvechi loc de sacrificii de lângă Chengtu, al actualei capitale administrative Szechuan, unde a fost descoperită o imitație a viermelui de mătase într-un mormânt.

Și astăzi în provinciile mătăsii din China au loc sărbători ale viermelui de mătase pe parcursul întregului an. Majoritatea dintre ele au loc la Szechuan, relatează Eberhardt.

Originea legendară a coconului viermelui de mătase o aflăm